

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Клара Асенова Тонева**

на дисертацията на

Владимир Ангелов Тодоров

докторант към Катедра *„Практическо богословие“* на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“

„Съвременни биоетични проблеми в светлината на християнската нравственост (асистирана репродукция, аборт и евтаназия)“

за получаване на ОНС **„доктор по богословие“** в Професионално направление **2.4. „Религия и теология“**, научна специалност **„Нравствено богословие“**

Научен ръководител: доц. д-р Костадин Кирилов Нушев

Тази рецензия е изготвена и представена след решение на Факултетния съвет на Богословски факултет от 25.01.2018 г., протокол № 7 и последваща заповед на Ректора № РД 38-107 от 05.02.2018 г. и въз основа на Протокол № 1 от заседание на научно жури от 15.02.2018 г.

Сведение за докторанта и докторантурата:

Владимир Ангелов Тодоров е магистър-инженер, специалност *„Транспортна техника и технология“* на Русенския университет *„Ангел Кънчев“*. От 1 октомври 1998 г. до 30 юни 1999 г. е на езиково обучение по немски език в университета *„Карл Франценс“* в гр. Грац, Австрия. От октомври 1999 г. до юни 2002 г. учи в Евангелското богословско училище *„Мартин Лутер“* – Вайерн, Керnten, Австрия. От ноември 2009 г. до септември 2012 г. се обучава в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и придобива степента *„магистър по богословие“*. От 2013 г. до 2016 г. Владимир Тодоров е докторант по Нравствено богословие.

Темата на дисертацията му е „Съвременни биоетични проблеми в светлината на християнската нравственост (асистирана репродукция, аборт и евтаназия)”, а негов научен ръководител е доц. д-р Костадин Нушев.

Докторантът е изпълнил успешно индивидуалния си план и е отчислен с право на защита на 28 май 2018 г.

По време на докторантското си обучение колегата Владимир Тодоров участва в Докторантски четения (инициатива на Богословския факултет), както и в национални и международни научни конференции.

Данни за дисертацията и автореферата:

Дисертационният труд обема 292 страници, които включват Предговор, Увод, 4 глави, Заключение и Литература. Научно-текстовият апарат съдържа 314 бележки под линия, приложени са разнообразни български и чуждоезични литературни източници.

Използваната литература говори за научна осведоменост и много добро познаване на библиографията. Положително е отношението към постиженията на българската богословска школа и позоваването на традициите.

Авторефератът отговаря на изискванията. Разграничават се основните моменти в дисертацията по глави и са посочени научни приноси на изследването.

В Предговора Владимир Ангелов емоционално обосновава защо е наш дълг да се грижим за живота. Разрешаването на етичните дилеми пред хората е улеснено, ако се подходи от християнска позиция, която подчертава „свещения характер на живота и неприкосновеното достойнство на човешката личност” (с. 6).

В Увода докторантът акцентира върху стремглавото развитие на биотехнологиите, чрез които обикновеният човек - бил той въцърковен или не – е поставен пред въпроса има ли право и въобще допустимо ли е да преминава определените граници и богоустановения порядък.

В Първа глава (обем 66 стр.) Владимир Тодоров размисля върху живота – за неговия свещен характер и за специалното му достойнство.

Втора глава (76 стр.) е посветена на биомедицинските и етичните проблеми, съпътстващи асистираната репродукция, **Трета** (60 стр.) – на аборта като посегателство върху правото на живот, и **Четвърта** (70 стр.) – на евтаназията като форма на асистирано самоубийство.

Впечатлява находчивият избор на озаглавяване на отделните структурни ядра на дисертационния труд. Несъмнен плюс е и опитът на докторанта да размисля върху три биоетични теми с общ център - заплахата за отнемане на човешки живот: в ранен стадий, в малко по-късен етап и в края на човешкия живот, анализирани от медицинска, богословска и етична гледна точка. Актуалността на дисертационния труд е тъкмо в авторовия замисъл - категорична яснота относно въпросите за началото и края на човешкия живот, но поставени по нов начин с оглед динамичния биотехнологичен подем. Съвременният човек е объркан и невинаги, дори да се определя като християнин, е наясно с границите, чието престъпване е недопустимо, без оглед дали те са легални и регламентирани от закона.

Владимир Тодоров навлиза детайлно в проблематиката, вниквайки в медицинско-етичните измерения, като ги съпоставя с богословско-етичните. Подлага на анализ някои философски позиции, разсъждава върху общественото мнение, като извежда нерядко отрицателното им отношение относно позицията на Църквата.

Принос в дисертационния труд е направеният анализ на декларациите на Православната, Католическата и Евангелската църква по отношение на всяка една от трите основни теми. Полезно е, защото така се онагледяват позициите на отделни християнски общности.

Многообразието на фактологичния материал има общо ядро и то е несъмнената убеденост, че човешкият живот е висша ценност и без оглед на свръхмодерните технологии хората нямат право да се разпореждат с него: „намесата в човешкия живот, решението за началото и края му принадлежат единствено на Бога” (с. 12). Това средоточие закономерно откроява и предмета на изследването – нравствено-богословския аспект.

Във връзка с разработването на темата и нейното изложение правя следните констатации и бележки, повечето от които имат пожелателен характер.

В описанието на структурата (с.16) докторантът е пропуснал да включи предговора; обектът и предметът на изследването не са ясно разграничени – на с.14сл. сочи за обект „трите медицински практики... и проблемите, които носят със себе си”, а като предмет – отново „проблемите на асистираната репродукция, аборт и евтаназия”. Уточнено е, че тези проблеми се разглеждат в светлината на християнската нравственост, но анализът, направен от автора, е нравствено-богословски, което всъщност обема не само нравствеността, но и други методи, например богословско-историческия; липсва яснота и в описанието на целите и задачите, където също се установяват повторения и почти никакво отграничаване.

Всеки обект на изследване е възможно да има различни и многообразни предмети на изследване. Както посочих, обектът на дисертационния труд крие и предмета - трите медицински практики, осветлени в богословско-християнски аспект. За читателя най-подходящ и улесняващ в разбирането би бил богословско-сравнителният анализ, при който след кратко запознаване с тези практики се излага християнският възглед. В структурата на изложението докторантът е избрал друг подход – първо е аргументацията, но за какво служи тя, читателят ще разбере обстойно по-нататък от втората глава. Разбира се, такъв авторов избор не е погрешен, макар и да не се придържа към логическото следване на обекта на изследването и към избрания предмет за илюстрацията му. Още повече че първа глава звучи есеистично, а на места - като проповед, а не като отправна точка на академично изследване. Това определя и множеството повторения на думата „ценен” 5 пъти само в един абзац (с. 20).

Изведените от автора три задачи са аналогични, добре би било да се обвържат, най-малкото да се избегне повторението (с. 14): „1. Да се покаже асистираната репродукция от гледна точка на медицината и от тази на християнската нравственост, както и проблемите, които практиките, свързани с нея, носят със себе си; 2. Да се обърне внимание на аборта от медицинска и християнска гледна точка, проблемите и последствията, които той носи със себе

си; 3. Да се покаже евтаназията, във всичките и разновидности, от медицинска гледна точка, както и от гледната точка на християнската нравственост, и проблемите, които тази практика носи със себе си.” (с.14).

Видно от текста задачата е една: „Да се покажат трите медицински практики от медицинска и християнска гледна точка, както и проблемите и последствията, които носят със себе си”.

Базисна авторова хипотеза е, че „Човешкият живот е висша ценност... Намесата в човешкия живот, решението за началото и края му, принадлежат единствено на Бога”. Това обаче никога не е било и няма да бъде хипотеза, а е християнски постулат. Уважавам желанието на автора да се придържа към рамката на приетото структуриране, но според мен по-правилно би било „хипотеза” да се замени с „основна идея”.

Изводите в първа глава са пространни и преповтарят обемистото изложение – или текстът на главата трябва да се съкрати, или изводите да се отграничат кратко във вид на точки..

Втора глава – „Биомедицински и етични проблеми на асистираната репродукция”, крие и богословски проблеми, които обаче отсъстват в заглавието – може би духовни вм. етични, предвид че така е озаглавена подточка 2. Впечатляваещото навлизане на автора в медицинската терминология и чисто научната страна на въпроса, но в известна степен това омаловажава така важния духовен аспект.

Структурно главите са отразени с арабски цифри, но тъй като всеприетият начин поставя превъзходство на римските, предлагам авторът да смени номерацията.

Приведените цитати на стареца Паисий на с. 75 вероятно са от съчинението, отразено на с. 72 (Преподобни Паисий Светогорец, том 4, Слова за семейният живот, 2015 г., изд. Видинска Света Митрополия). Под линия би трябвало да се посочи Преподобни Паисий Светогорец. Пос. съч. И на двете места липсват страници; призивите за „борба” могат да се заменят например с „преодоляване”, както и да се преструктурират апелите като „да се борим с тенденциите” (с.22) и т.н.; в подточката, озаглавена „Методи за борба с

безплодието” (с.79), повсеместното използване на думата ”борба” не характеризира безплодието и като дълбоко лично травматично страдание, а само като някакъв проблем, с който трябва да се „сражаваме”. Изразът „Методи за лечение на безплодието” например е по-удачен.

Недоумение пораждат прекалено дългите цитати от книгата на прот. Радован Бигович (объркан като Сергей) (Бигович, Р., Църквата в съвременния свят, Покров богородичен, София, 2013, с. 187-190). Единият цитат е близо 2 страници (с. 83-84), а другият - почти страница. Още повече че тук се очаква размисъл върху етичния, а не върху медицинския аспект на проблема, който е твърде пространно разгърнат.

Биографичните данни на откривателя на инвитро биха могли да бъдат в бележка под линия (с. 85сл.). („Инвитро” е цяла дума, Кеймбридж се пише с „й”.); в подточката „Историческо развитие на евтаназията” (с.205) предлагам да се коригира като „Историческо развитие на идеята за евтаназията”; изречението „преглед на доводите на хората, които практикуват аборт” (с. 18) не е смислено изградено; откриват се правописно-пунктуационни грешки, някои от които, надявам се, са технически пропуски – протестански вм. протестантски (с. 10, бел. 312), Исус вм. Иисус (с .22, 44, 50, 65, 192, 258, 266). Наблюдават се и стилови повторения, които натоварват изказа; Тертулиан е цитиран в Апология на християнството (с. 153) – да се посочи Цит. по....; необходимо е изписването на авторите в научно-текстовия апарат да се съобрази с изискванията; относно т.нар. Литература не става ясно дали е използваната от автора, или препоръчителната.

Научни приноси:

Безспорно темата е дисертателна и в изследването се откриват научни приноси. Самият докторант откроява три, с които съм съгласна: първи опит в България за богословски анализ на проблемите на асистиранията репродукция, аборта и евтаназията; паралелно изследване на трите проблемни практики; за първи път на една плоскост се поставят декларациите и позициите по трите проблема на различните християнски общности, за да се покаже, че няма съществена разлика в позициите им.

Публикации и участия в научни форуми:

Публикации: Абортът – легално средство за отнемане на живот. Християнска гледна точка. – В: Сборник от доклади от годишна университетска научна конференция, НВУ „Васил Левски”, 16-17 юли 2015 г., Велико Търново; Евтаназията от християнска гледна точка. Узаконяване на евтаназията и последствия от това. – В: Сборник от доклади от годишна университетска научна конференция, НВУ „Васил Левски”, 16-17 юли 2015 г., Велико Търново; Реформация и биоетика. Международна научна конференция „500 години протестантска Реформация: богословски, исторически и социални перспективи, 13-14 ноември 2017 г., СУ „Св. Климент Охридски” – София, под печат.

Конференции: Годишна университетска научна конференция, НВУ „Васил Левски”, 16-17 юли 2015 г., Велико Търново; Международна научна конференция „500 години протестантска Реформация: богословски, исторически и социални перспективи, 13-14 ноември 2017 г., СУ „Св. Климент Охридски” – София

Авторът се е съобразил с отправените му препоръки и забележки по време на вътрешното обсъждане, олекотил е структурата от излишното ѝ раздробяване, свил е натежаващата медицинска фактология за сметка на богословския анализ, изчистил е разговорния език на места, обогатил е научно-текстовия апарат.

Владимир Тодоров е преработил сериозно теста, разглежданата от него проблематика е несъмнено актуална, а подходът при изследването ѝ – новаторски.

Заклучение:

Препоръчвам на по-късен етап, при предстоящо публикуване текстът да претърпи някои структурни промени, което би открито приноса и значението му. Предвид написаното дотук, като отчитам, че изследването има своите преодолими слабости, но и несъмнени достойнства, намирам достатъчно основания да оценя положително докторската дисертация на Владимир Тодоров. При успешно проведена защита ще гласувам с „да” за присъждането на ОНС „доктор по богословие”.

26 април 2018 г.

доц. д-р Клара Тонева